

ADAM BIELA
Lublin

OSOBOWOŚĆ POLAKÓW – PRÓBA CHARAKTERYSTYKI

Osobowość stanowi jedno z podstawowych pojęć teoretycznych psychologii współczesnej. W ustalaniu znaczenia tego pojęcia na gruncie różnych teorii psychologicznych uwzględniane są różne aspekty: genetyczny, strukturalny, funkcjonalny.

Na użytek naszych analiz przyjmijmy następującą definicję syntetyczną: osobowość to struktura psychiczna stanowiąca zintegrowany układ dyspozycji człowieka obejmujących sferę motywacyjno-uczuciową, określaną również często jako charakterologiczną, sferę intelektualno-poznawczą, oraz sferę temperamentalną i somatyczną.

Według koncepcji J. Nuttina (1968) osobowość człowieka jest dynamiczną strukturą interakcji typu: Ja – Świat. W świetle tej koncepcji elementami struktury osobowości są więc ludzie, z którymi człowiek ma bezpośredni kontakt oraz środowisko przyrodnicze i obiekty materialne, które kształtują fizyczne warunki życia społecznego. Zarówno obiekty materialne (dom, mieszkanie, szkoła, kościół, ulica, miasto), przyrodnicze (np. krajobraz, rzeka, las, park) oraz inni ludzie (najbliższa rodzina, znajomi, sąsiedzi, koledzy, ksiądz) funkcjonują w strukturze naszej osobowości w taki sposób, iż ukształtowana jest ich reprezentacja psychiczna, która ustala zakres potencjalnych zachowań człowieka w różnych sytuacjach życiowych, w których się on znajduje lub może się znajdować.

Należy jednak podkreślić, że wpływ środowiska zewnętrznego na kształtowanie się osobowości człowieka nie ma charakteru deterministycznego, gdyż drugim biegunem interakcji osobowotwórczej jest jednostka ludzka z jej niepowtarzalnym i jedynie jej przynależnym *ja*, dzięki któremu człowiek zachowuje swą podmiotowość. Gdyby interakcja osobowotwórcza miała charakter deterministyczny, wówczas ludzie mieszkający w tym samym środowisku, mieliby ukształtowaną osobowość według tego samego programu. Psychologia różnic indywidualnych wskazuje jednak wyraźnie, iż środowisko zewnętrzne nie kształtuje cech osobowości ludzi według jakiegoś jednolitego programu ekologicznego.

Niemniej jednak można się spodziewać, że interakcja osobowotwórcza ma podobne trendy przynajmniej u niektórych ludzi żyjących w tym samym środowisku, gdyż te same

lub bardzo podobne elementy środowiska zewnętrznego wchodzi w interakcję z ludzkim ja.

1. ŚRODOWISKOWE KOMPONENTY STRUKTURY OSOBOWOŚCI POLAKÓW

Spróbujmy obecnie zastanowić się, czy są jakieś środowiskowe komponenty struktury osobowości wspólne dla mieszkańców Polski, niezależnie od regionu ich zamieszkania. Chodzi więc o wskazanie tych elementów środowiska, które odgrywają ważną rolę w interakcji osobowościowej, jeśli nie wszystkich Polaków, to przynajmniej ich zdecydowanej większości.

Jeśli chodzi o środowisko przyrodnicze, komponentami osobowościowymi stały się polskie rzeki, a zwłaszcza te, które wstępują krajobrazu opasują wiele miast polskich, rozciągają swoje dorzecza od gór Karpackich i łączą się z wodami sławionego w tylu polskich pieśniach Bałtyku. Poczesne miejsce w interakcji osobowościowej Polaków odgrywa królowa polskich rzek – Wisła. Wody tej rzeki oraz malownicze jej brzegi stały się integralną "częścią" osobowości Polaków. Siła tego elementu strukturalnego osobowości Polaków sprawiła, że mógł zdarzyć się owiany legendą cud nad Wisłą w upalne sierpniowe lato 1920 r. Jakież dramaty wewnętrzne sięgające głębin osobowości musieli z kolei przeżywać żołnierze – tułacze, którzy na obczyźnie śpiewali o tym, że "najpiękniejszy jest naszej Wisły brzeg". Żołnierze ci, gdy stanęli wreszcie nad wschodnim brzegiem tej rzeki, nie mogli jej przekroczyć, żeby przyjść z pomocą walczącej stolicy w sierpniu 1944 r.

Podobne znaczenie osobowościowe mają dla Polaka krajobrazy polskich gór oraz polskie wybrzeże Bałtyku. Szlaki górskie Beskidów, Tatr, Sudetów oraz plaże Pomorza Gdańskiego i Szczecińskiego są najczęściej uczęszczanymi miejscami wypoczynku milionów Polaków.

Z miast polskich najważniejsze znaczenie osobowościowe dla Polaków należy przypisać: Krakowowi, Warszawie i Częstochowie, których rola zdaje się ciągle rosnąć. Coraz liczniejsze wycieczki do Krakowa i Warszawy oraz pielgrzymki do Częstochowy gromadzące dziesiątki tysięcy uczestników spełniają rolę samookreślenia (*self-identification*) kulturowego oraz religijnego, co ma bardzo istotne znaczenie dla kształtowania się osobowości młodych Polaków.

Jeśli chodzi o środowisko zamieszkania największe znaczenie osobowościowe dla Polaka zdaje się odgrywać dom rodzinny oraz ziemia, zwłaszcza gdy jest ona nie tylko miejscem zamieszkania, lecz również i środowiskiem pracy. Posiadanie domu lub własnego mieszkania w Polsce stanowi bardzo istotny czynnik strukturyzujący osobowość. Być może jest tak dlatego, że wybudowanie domu lub uzyskanie mieszkania nie jest w naszym kraju zbyt łatwe. Bezdomność graniczy u nas z bardzo poważnymi zaburzeniami osobowości. Znany jest również w Polsce fenomen związku polskiego rolnika z uprawianą przez niego

ziemią. Związek ten ma charakter bardzo silnie osobowościowotwórczy. Utrata ziemi oznaczała dla polskiego chłopca zanik jego własnej tożsamości osobowościowej. Ziemia jako ekologiczny komponent osobowości Polaków odegrała istotną rolę kulturotwórczą i narodotwórczą. Polski chłopca zdołał oprzeć się zarówno tendencjom kolonizacji niemieckiej w XIX w., jak i polityce kolektywizacji rolnictwa po II wojnie światowej. Pozostając gospodarzem na swoim gospodarstwie zachował on swoją tożsamość osobowościową.

Innym komponentem osobowościowotwórczym dla Polaka są obiekty kultu religijnego: kościoły, kaplice, krzyże i kapliczki przydrożne. Argumentem potwierdzającym rolę tego komponentu w strukturze osobowości może być m.in. zjawisko, które można określić jako polski fenomen niedzielnego przedpołudnia. Fenomen ten można opisać następująco: jeśli ktoś przyjedzie w niedzielne przedpołudnie do dowolnego miasta lub wsi polskiej, stanie na dowolnej ulicy i zobaczy ludzi podążających z różnych stron w jednym kierunku, wówczas gdy nie pytając nawet nikogo, włączy się w nurt tej rzeki ludzi, może być prawie pewien, że nurt ten zaprowadzi go do budynku kościelnego lub kaplicy, gdzie zacznie się odprawiać niedzielna msza św.

Gdyby budynek kościelny nie stanowił u nas ważnego czynnika interakcji osobowościowotwórczej, nie obserwowalibyśmy również zjawiska tak szybkiego tempa budowy wielu kościołów w Polsce, zwłaszcza po 1981 r. Przykładowo, w nowo powstałej parafii lubelskiej na osiedlu Czuby mieszkańcy wybudowali kaplicę mieszczącą około 500 osób w ciągu trzech miesięcy.

Ważną rolę pełnią również w interakcji osobowościowotwórczej Polaków miejsca spotkań towarzyskich (dawniej karczma, zajazd, a obecnie bar, restauracja, kawiarnia, klub) oraz obiekty sportowo-rekreacyjne (boisko, stadion, hala sportowa, ośrodek wypoczynkowy). Znacznie mniejszą rolę w formowaniu osobowości zdaje się spełniać u wielu Polaków zakład pracy, w którym są zatrudnieni. Przejawem tego jest radykalne obniżenie się motywacji pracy, zwłaszcza po 1981 r.

O znaczeniu ekologicznych komponent w strukturze osobowości Polaka może świadczyć m.in. silny kryzys psychologiczny, który jest udziałem emigrantów – Polaków. Istota tego kryzysu polega na tym, że z osobowości tych ludzi w sposób zbyt gwałtowny wypadły te ekologiczne komponenty, które stanowiły kanał komunikacji ze światem zewnętrznym. Kryzysy te niejednokrotnie kończą się zaburzeniami psychosomatycznymi, nerwicami lub nawet chorobami psychicznymi.

Jeśli chodzi o kolei o osoby, które odgrywają istotną rolę w kształtowaniu się osobowości Polaków można wysunąć hipotezę, że największe znaczenie ma tutaj najbliższa rodzina, a następnie księża, dalsza rodzina, nauczyciele, sąsiedzi oraz koledzy z pracy.

Oprócz osób z najbliższego otoczenia, w interakcję osobowościowotwórczą wchodzi również postacie – symbole, reprezentujące wzorce określonych wartości, z którymi Polacy się identyfikują. W tym więc sensie funkcję osobowościowotwórczą spełniają dla Polaków bohaterowie narodowi, waleczni wodzowie, niektórzy królowie, przywódcy powstań

narodowych, niektórzy święci polscy, wieszczowie narodowi, wybitni uczeni i pisarze polscy oraz twórcy kultury. Jeśli chodzi o czasy współczesne, takimi osobami – symbolami, którzy stali się "częścią" osobowości wielu Polaków są: Prymas Tysiąclecia, Jan Paweł II oraz Lech Wałęsa.

Dla zrozumienia struktury osobowości Polaków ważne jest również wskazać na te wydarzenia historyczne, których reprezentacja psychiczna stała się znaczącym czynnikiem w kształtowaniu osobowości Polaków.

Na podstawie analizy psychologicznej postawy umysłowej Polaków wobec dziejów własnego narodu i kultury narodowej można wyodrębnić następujące kompleksy psychiczne:

- kompleks klęski rozbiorów i utraty niepodległości;
- kompleks Polaka uginającego się pod jarzmem zaborów;
- kompleks człowieka, u którego starano się wykorzenić poczucie identyfikacji z własnym narodem;
- kompleks człowieka, którego język i kulturę niszczone i poniżano;
- kompleks obywatela państwa, które przez 123 lata nie figurowało na mapach świata;
- kompleks powstańca przeżywającego gorzkość klęski;
- kompleks wygnańca i tułacza;
- kompleks Polaka zdradzanego i oszukiwanego przez zaprzyjaźnione narody;
- kompleks Polaka walczącego bezskutecznie w imię wzniosłych haseł i ideałów;
- kompleks Polaka, z którego ofiarności i męstwa chętnie korzystano, lecz nie zawsze zdecydowano się na właściwe podziękowanie;
- kompleks Polaka składającego daninę krwi za swą wolność;
- kompleks Polaka, o którego sukcesach mało kto pamięta;
- kompleks Polaka, którego wkład do kultury i cywilizacji nie jest doceniany;
- kompleks Polaka, o którego losach wielokrotnie decydowano bez jego udziału i często wbrew jego woli;
- kompleks Polaka, do którego historia bardzo rzadko "się uśmiecha".

Ostatnie wydarzenia historyczne, takie jak: wybór papieża-Polaka, wizyty-pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, powstanie "Solidarności" przyczyniły się do istotnego zredukowania lub całkowitego wyeliminowania tych kompleksów ze struktury osobowości Polaków. Generalnie należałoby podkreślić, że wydarzenia te znacznie zmieniły strukturę osobowości wielu mieszkańców Polski.

2. METODOLOGICZNE TRUDNOŚCI W BADANIU CECH OSOBOWOŚCI W POPULACJI MIESZKAŃCÓW POLSKI

Powszechnie stosowane przez psychologów polskich testy do badania osobowości nastawione są na badanie cech pozwalających na diagnostykę jednostek klinicznych. Testy te nie są odpowiednimi narzędziami, za pomocą których można by dokonać pomiaru cech osobowości w populacji osób zdrowych psychicznie. Narzędzia te grzeszą ponadto nieadekwatnością do warunków polskich, gdyż stanowią one niedostatecznie uprawomocnione pod względem psychometrycznym polskie adaptacje testów amerykańskich lub angielskich (Sanocki, 1976).

Psychometria polska, jak dotąd, nie dysponuje własnym narzędziem służącym do badania cech osobowości osób zdrowych psychicznie. Gdyby nawet takie narzędzie istniało, badania reprezentacyjne cech osobowości w populacji polskiej byłyby niezwykle skomplikowane pod względem metodologicznym. Wymagałyby bowiem losowania warstwowego różnych grup ludności ze względu na płeć, wiek, miejsce zamieszkania. Uzyskane w ten sposób wyniki badań testowych można by następnie odnosić do wyodrębnionych w ten sposób grup, np. byłyby znane cechy osobowości mężczyzn lub kobiet w określonych przedziałach wieku. Nikt jednak w Polsce tego rodzaju badań nie przeprowadzał i brak jest tym samym jakichkolwiek podstaw psychometrycznych do formułowania ogólnych wniosków na temat cech osobowości Polaków. Jeśli zaś ktoś wygłasza tego rodzaju sądy, to robi to opierając się na pozapsychometrycznych przesłankach. Sądy te są na ogół dość arbitralne i ponad wszelką wątpliwość świadczą tylko o niefrasobliwości oraz schematyzmie myślenia osób wypowiadających je. Można je traktować zasadniczo jako stereotypy ocen na temat osobowości Polaków, które reprezentują opinię różnych środowisk np. Polaków mieszkających w kraju o sobie samych, Polonii zagranicznej o Polakach w kraju, innych grup narodowościowych o Polakach itp.

3. CECHY OSOBOWOŚCI POLAKÓW W OCENIE PSYCHOLOGÓW

W sytuacji, gdy brak adekwatnych podstaw psychometrycznych oceny cech osobowości Polaków, próba charakterystyki tych cech może się jedynie opierać na estymacji dokonanej przez psychologów. Żeby uzyskać dane na temat cech osobowości Polaków poproszono 10 pracowników naukowych Sekcji Psychologii KUL o odpowiedź na następujące pytania:

1. Wymień 10 cech najbardziej Twoim zdaniem charakterystycznych dla przeciętnego Polaka. (Proszę je porangować rozpoczynając od cech najbardziej charakterystycznych).
2. Najbardziej charakterystyczną cechą dla zachowania Polaków w sytuacjach trudnych jest

3. Ustal, jaki byłby Twoim zdaniem rozkład procentowy wyników badań *Inwentarzem Osobowości* H. J. Eysencka całej populacji mieszkańców Polski (procenty w poszczególnych wymiarach winny się dopełniać do 100%):

- a) w wymiarze Intro – Ekstrawersji: %
 – typowych introwertyków %
 – osób o wyniku pośrednim (środek skali) %
 – typowych ekstrawertyków %
 Razem 100%
- b) w wymiarze Neurotyzm – Zrównoważenie Emocjonalne:
 – neurotyków %
 – osób o wyniku pośrednim (środek skali) %
 – zrównoważonych emocjonalnie %
 Razem 100%

Uzyskane tą drogą dane będą stanowiły podstawę do sformułowania ogólniejszych wniosków na temat cech osobowości Polaków.

3.1. Najbardziej charakterystyczne cechy Polaków

Pytanie o najbardziej charakterystyczne cechy Polaków pozwoliło uzyskać ogółem 100 określeń (10 cech x 10 ekspertów), z czego w aspekcie 18 (18%) cech co najmniej dwóch psychologów wykazało zbieżność w charakterystyce, zaś pozostałe 82 określenia (82%) wystąpiły tylko u pojedynczych psychologów. Można więc stwierdzić, że wskaźnik zbieżnych ocen jest stosunkowo niski i nie uprawnia do wydawania sądów ogólnych (np. w aspekcie 10 cech) na temat osobowości Polaków. Opinie ekspertów są w tym względzie bardzo rozbieżne. Oznacza to, że psycholodzy uwzględniają bardzo zróżnicowane wymiary w charakterystyce osobowości Polaków. Tym niemniej jednak każdy z oceniających psychologów wykazał zbieżność w charakterystyce co najmniej w jednym z dziesięciu aspektów z innym psychologiem biorącym udział w ocenie cech osobowości.

W jakich wymiarach wystąpiła zbieżność w charakterystyce Polaków? Dane na temat zbieżności wyliczanych cech zestawiono w Tabeli 1. W tabeli tej wymienione są cechy oraz odpowiadające im wskaźniki zależności wyrażane w ułamku dziesiętnym według formuły:

$$WZ = \frac{z}{m},$$

gdzie WZ – wskaźnik zbieżności,
 z – liczba zbieżnych charakterystyk,
 m – liczba oceniających osób.

Tabela 1. Zbieżność w ocenie cech charakteryzujących przeciętnego Polaka

Wymieniana cecha	Wskaźnik zbieżności
1. religijność	.5
2. niezależność	.4
3. niegospodarność	.4
4. gościnność	.3
5. krótkowzroczność	.3
6. poczucie niższości wobec Zachodu	.3
7. towarzyskość	.3
8. fantazja	.3
9. postawa negatywna wobec władzy	.3
10. rodzinność	.3
11. niezależność	.2
12. patriotyzm	.2
13. lenistwo	.2
14. tolerancyjność	.2
15. ambicja	.2
16. odwaga	.2
17. impulsywność	.2
18. wierność zasadom (lojalność)	.2

Najwyższy wskaźnik zgodności uzyskała cecha religijności, co potwierdza naszą tezę o znaczeniu treści religijnych w strukturyzowaniu się osobowości Polaka. Według badań Prężyny (1981) intensywność postawy religijnej wysoko koreluje ze stopniem integracji osobowości, obniżeniem niepokoju, poziomem uspołecznienia, postawą tolerancyjną.

W dalszej kolejności stosunkowo wysoka zgodność wystąpiła w stosunku do cechy niezależności oraz niegospodarności. Cechy te zdają się dość adekwatnie charakteryzować z jednej strony historię walk o niepodległość Polski oraz niezależność w życiu społecznym i gospodarczym, lecz z drugiej strony wskazywać na jedną z przyczyn aktualnego kryzysu gospodarczego naszego kraju.

Inne cechy charakteryzujące sylwetkę Polaków to: gościnność, krótkowzroczność, poczucie niższości wobec Zachodu, towarzyskość, fantazja, postawa negatywna wobec władzy, rodzinność, patriotyzm, lenistwo, tolerancyjność, ambicja, odwaga, impulsywność, wierność zasadom (lojalność).

3.2. Cechy pozytywne vs. negatywne

Rozkład procentowy przypisywanych cech pozytywnych, negatywnych oraz neutralnych ewaluacyjnie jest następujący:

- a) cechy pozytywne – 52%

b) cechy negatywne – 41%

c) cechy neutralne – 7%

Procenty te wskazują, iż rozkład cech pozytywnych pozostaje we względnej równowadze z cechami negatywnymi. Stan ten świadczy o próbie obiektywnego spojrzenia na przedmiot oceny psychologów, których poproszono o wyliczenie cech Polaka nie sugerując w instrukcji niczego w zakresie proporcji cech pozytywnych do negatywnych.

Należy jednak zaznaczyć, iż ujawniły się indywidualne różnice w wymienianiu cech pozytywnych vs. negatywnych przez poszczególnych psychologów. Można wyodrębnić trzy typy listy cech, jeśli chodzi o proporcję wymienionych cech pozytywnych do negatywnych i neutralnych:

- A. listy cech o znacznej przewadze cech pozytywnych w stosunku do cech negatywnych i neutralnych (np. o proporcji cech pozytywnych do pozostałych 8 : 2 lub 7 : 3),
- B. listy cech o znacznej przewadze cech negatywnych w stosunku do pozostałych (np. o proporcji cech negatywnych do pozostałych 8 : 2),
- C. listy wykazujące względną równowagę cech pozytywnych do negatywnych (np. o proporcji cech pozytywnych do negatywnych 5 : 5; 5 : 4).

3.3. Cechy pierwszoplanowe

Obecnie spróbujmy wskazać, które cechy indagowani psychologowie wymienili na dwóch pierwszych pozycjach. Lista wymienionych par cech przedstawia się następująco:

- pijaństwo i religijność;
- lojalność i lenistwo;
- wierność zasadom i stanowczość;
- obojętność i brak zaangażowania;
- gościnnność i zaściankowość;
- odwaga i żywotność;
- źle pracuje, jeśli nie "na swoim" i ambicja;
- kombinator i niezależny w myśleniu;
- konformizm i powierzchowność;
- dążenie od wolności i religijność.

Z zestawienia tego widać, że sposób widzenia pierwszoplanowych cech Polaków jest znacznie zróżnicowany w uwzględnianej grupie psychologów. Niemniej jednak w stosunku do trzech cech pierwszoplanowych wystąpiła zgodność dwóch psychologów: wierność zasadom (lojalność), religijność oraz dążenie do wolności i niezależności. Wyciąganie jednak ogólniejszych wniosków z powyższych danych nie wydaje się uzasadnione metodologicznie.

3.4 Cecha zachowania Polaka w sytuacji trudnej

Dla charakterystyki cech osobowości człowieka znaczenie diagnostyczne ma znajomość jego sposobu zachowania się w sytuacji trudnej. Z tego też względu indagowanych psychologów proszono również o wymienienie cechy, która charakteryzuje zachowanie Polaków w sytuacji trudnej psychologicznie. Uzyskaną listę cech wraz ze wskaźnikami zbieżności zestawiono w Tabeli 2. Z zestawienia tego widać, że wszystkie wymienione cechy można ocenić pozytywnie.

Tabela 2. Cechy zachowania Polaków w sytuacji trudnej

Wymieniana cecha	Wskaźnik zgodności (WZ)
1. integracja społeczna (solidarność)	.3
2. mobilizacja psychiczna	.2
3. romantyczna fantazja i idealizm	.2
4. heroizm	.1
5. prostolinijność	.1
6. twórcze znajdowanie wyjścia z sytuacji	.1

Pierwsze dwie cechy dotyczą umiejętności integracji społecznej oraz zdolności do zwiększania wysiłku indywidualnych osób w sytuacjach trudnych. Cechy te pozostają ze sobą w ścisłym związku: mobilizacja psychiczna indywidualnych osób wzmacnia integrację społeczną, i odwrotnie. Najnowsza historia Polski, począwszy od września 1939 r., a skończywszy na wydarzeniach z lat 1980 i 1981, dostarczyła wielu argumentów potwierdzających słuszność tego stanowiska.

Innym przykładem ujawnienia się związku tych cech w zachowaniu Polaków były masowe spotkania z Janem Pawłem II w Polsce w czasie jego dwóch wizyt – pielgrzymek w latach 1979 i 1983. Wysoki poziom organizacji tych spotkań oraz sposób zachowania się milionów ich uczestników świadczy o umiejętności integracji społecznej oraz mobilizacji w sytuacjach niezwykłych. Należy przy tym zwrócić uwagę, że cechy te traktowane łącznie wyczerpują połowę wymienionych charakterystyk osobowości (WZ = .5).

Romantyczna fantazja i idealizm stanowią kolejną charakterystykę, co do której zgodność wystąpiła u dwóch indagowanych psychologów. Cecha ta połączona z prostolinijnością i heroizmem wymienionymi przez innych psychologów, daje obraz osobowości Polaka, który w sytuacjach trudnych zdolny jest do heroicznych i bezinteresownych poświęceń. Tego rodzaju kompozycja cech uwidoczniła się niejednokrotnie w czynach znanych z nazwiska oraz wielu bezimiennych bohaterów naszych powstań narodowych oraz walk w obronie niepodległości i swobód obywatelskich. Myślę, że dzięki tym cechom

miały miejsce m.in. takie wydarzenia historyczne, jak: zryw heroiczny narodu w obronie niepodległości we wrześniu 1939 r., bitwa o Monte Cassino, powstanie warszawskie, wydarzenia październikowe 1956 r. w Poznaniu, grudniowe 1980 r. na Wybrzeżu, lipcowe 1976 r. w Radomiu i wreszcie ruch "Solidarności" w latach 1980-1981 ogarnął całą Polskę.

Warte jest przy tym podkreślenia to, że wymienione przez psychologów cechy zachowania Polaka w sytuacjach trudnych stanowią zestaw niesprzecznych charakterystyk, które można traktować jako komplementarny obraz osobowości Polaków, ujawniający się w sytuacjach trudnych.

3.5. Hipotetyczny rozkład wyników w wymiarze intro-ekstrawersji oraz neurotyzmu-zrównoważenia

Wyniki estymacji rozkładu cechy intro-ekstrawersji zestawiono w Tabeli 3. Analiza tego rozkładu wskazuje, że estymacje maksymalne u większości badanych osób znajdują się w środku skali, co zasadniczo odpowiada założeniom statystycznym o normalności rozkładu intro-ekstrawersji w populacji. Niektórzy psychologowie maksymalne estymacje przypisywali jednak cesze ekstrawersji. Warte jest przy tym podkreślenia, że żadna z ocenianych osób nie przypisała maksymalnej estymacji cesze introwersji. Tego rodzaju tendencję w maksymalnej estymacji rozkładu potwierdza również analiza średnich estymacji dla poszczególnych kategorii ocen:

- typowych introwertyków: $\bar{x} = 20.5; \sigma = 8.8;$
- osób o wyniku pośrednim (środek skali): $\bar{x} = 49.5; \sigma = 22.4;$
- typowych ekstrawertyków: $\bar{x} = 30.0; \sigma = 20.0;$

Tabela 3. Przykłady estymacji rozkładu wyników w skali intro-ekstrawersji w populacji mieszkańców Polski

L.p.	Typowi introwertycy	Środek skali	Typowi ekstrawertycy
1.	20%	30%	50%
2.	30%	50%	20%
3.	30%	50%	20%
4.	15%	60%	25%
5.	10%	80%	10%
6.	5%	90%	5%
7.	30%	30%	40%
8.	20%	20%	60%
9.	30%	60%	10%
10.	15%	25%	60%

Analizy te wskazują więc, że zasadniczo rozkład estymacji w skali introwersji – ekstrawersji ma cechy rozkładu normalnego z pewną tendencją w skośności dodatniej w kierunku ekstrawersji. Oznacza to więc, że przeciętny Polak ma zrównoważoną tendencję cechy intro- i ekstrawersji, nieco więcej jest natomiast Polaków – ekstrawertyków niż introwertyków. Znając interpretację psychologiczną intro-ekstrawersji możemy powiedzieć, że nieco więcej jest Polaków "nastawionych" na zewnątrz, towarzyskich, elastycznych w stosunkach interpersonalnych, syntonicznych, spontanicznych i impulsywnych niż "nastawionych" do wewnątrz, zamkniętych w sobie, spokojnych, mało syntonicznych i sztywnych w kontaktach interpersonalnych (Eysenck, 1947). Oceny te zasadniczo potwierdzają wyniki badań testowych przeprowadzonych przez Choynowskiego (1968) na próbie mężczyzn i kobiet oraz Bieli, Chlewińskiego i Michałka (1981) na próbie reprezentującej rolników z woj. krakowskiego oraz górników ze Śląska.

Neurotyzm-Zrównoważenie emocjonalne

Przykładowe estymacje rozkładu procentowego na skali neurotyzmu-zrównoważenia emocjonalnego zestawiono w Tabeli 4.

Dane te wskazują, że zdecydowana większość badanych psychologów przypisała maksymalne rozkłady neurotycznemu krańcowi skali. Tylko psychologowie prowadzący zajęcia dydaktyczne z metod statystycznych w psychologii przypisali maksymalne estymacje środkowi skali, co sugeruje, iż wykładany przez nich przedmiot wpłynął na ich sposób oceny "zgodny" z założeniami statystycznymi w psychometrii. Jednak nawet i w nich większe rozkłady procentowe zostały przypisane biegunowi neurotyzmu niż zrównoważenia emocjonalnego. Tak więc można ogólnie stwierdzić, że dominującym obrazem w rozkładzie procentowym nie jest jego normalność w sensie statystycznym, lecz znaczna przewaga w ocenie tendencji neurotycznej nad daną tendencją do zrównoważenia

emocjonalnego w populacji mieszkańców Polski. Tego rodzaju obraz rozkładu estymacji potwierdza również analiza średnich ocen w poszczególnych kategoriach skali:

- neurotyków: $\bar{x} = 49.2; \sigma = 17.6$
- osób o wyniku pośrednim (środek skali): $\bar{x} = 34.6; \sigma = 21.7$
- zrównoważonych emocjonalnie: $\bar{x} = 14.2; \sigma = 7.7$

Tabela 4. Przykłady estymacji rozkładu w skali neurotyzmu w populacji mieszkańców Polski

L.p.	Typowi neurotycy	Środek skali	Zrównoważenie emocjonalne
1.	60%	20%	20%
2.	40%	50%	10%
3.	40%	35%	25%
4.	60%	25%	15%
5.	50%	45%	5%
6.	12%	86%	2%
7.	35%	40%	25%
8.	70%	20%	10%
9.	50%	30%	20%
10.	75%	15%	10%

Przeprowadzone analizy pozwalają więc wyciągnąć ogólny wniosek, że indagowani psychologowie widzą aktualnie populację mieszkańców Polski jako społeczeństwo o znacznej przewadze osób z tendencjami neurotycznymi nad osobami zrównoważonymi emocjonalnie.

Interpretacja psychologiczna tego rodzaju tendencji pozwala więc na stwierdzenie, że psychologowie oceniają Polaków zasadniczo jako ludzi skłonnych do nadmiernej pobudliwości, wrażliwości i łatwości urażania własnych uczuć. Wiąże się to ze stosunkowo wielką zmiennością nastrojów oraz ustosunkowaniem się uczuciowym do otoczenia. Stan ten uwarunkowany jest słabą tolerancją na działanie stresu tak fizycznego, jak i psychicznego występującego w sytuacjach konfliktowych i frustracyjnych. To z kolei ma swój odpowiednik we wrodzonej właściwości autonomicznego układu nerwowego, co można określić jako większą reaktywność. Tendencja neurotyczna nie oznacza jeszcze stanu nerwicy, lecz co najwyżej większą skłonność do załamań nerwowych, poczucie bezradności oraz niższości. Do objawów neurotycznych należy również bezsenność oraz sny o treści przykrej i przygnębiającej.

Tego rodzaju obraz cech osobowości Polaków ujawniony w ocenach psychologów opiera się zarówno na przeprowadzonych badaniach *Inwentarzem Osobowości* H. J. Eysencka, jak i na ich praktyce kliniczno–poradniczej oraz obserwacji zachowania ludzi w różnych sytuacjach społecznych. Wydarzenia ostatnich lat w naszym kraju

stworzyły wiele sytuacji, które spowodowały niewątpliwie pogłębienie się tendencji neurotycznych w naszym społeczeństwie polskim.

*

Przeprowadzone analizy uprawniają do sformułowania kilku ogólniejszych uwag w związku z podjętą próbą charakterystyki osobowości Polaków.

Pierwsza nasuwająca się uwaga ma zasadniczo charakter krytyczny w stosunku do samej trafności i zasadności poszukiwania cech osobowości adekwatnych dla populacji mieszkańców Polski. Przyczyna trudności leży przede wszystkim w samej naturze analizowanego przedmiotu. Psychologia różnic indywidualnych wyraźnie wskazuje bowiem, że rozkład większości cech psychicznych ma charakter zbliżony do normalnego w każdej większej populacji, a tym bardziej, gdy mamy do czynienia z tak olbrzymią populacją jak 36 milionów mieszkańców Polski.

Inną przyczyną trudności w określeniu cech osobowości jest brak odpowiednich narzędzi psychometrycznych, za pomocą których można by zaplanować badania reprezentacyjne nad cechami osobowości poszczególnych grup ludności Polski. Gdyby nawet opracowano adekwatne metody badania osobowości i przeprowadzono za ich pomocą badania testowe, wyniki tych badań mogłyby się odnosić tylko do poszczególnych kategorii ludności, nie zaś w stosunku do całej populacji mieszkańców Polski.

W świetle powyższych ustaleń formułowane *ad hoc* sądy na temat osobowości Polaków na łamach prasy, w czasie konferencji czy narad należy traktować tylko jako stereotypowe opinie nie mające podstaw w reprezentacyjnych badaniach psychologicznych.

Jedynym sposobem poszukiwania merytorycznych podstaw dla formułowania sądów na temat osobowości Polaków może być w aktualnej sytuacji tylko indagowanie psychologów-ekspertów. W artykule zrelacjonowano właśnie próbę tego typu ustaleń. Przeprowadzone analizy zasadniczo wskazały na bardzo wielkie zróżnicowanie w ocenach. Niemniej jednak w stosunku do niektórych cech psychicznych uzyskano stosunkowo wysoką zgodność psychologów. Jeśli chodzi o charakterystyki pozytywne należy do nich m.in. religijność, niezależność w myśleniu i działaniu, zaś w aspekcie cech negatywnych niegospodarność.

Nieco niepokojąco z punktu widzenia warunków zdrowia psychicznego wypadła ocena przez psychologów aktualnej tendencji neurotycznej w populacji mieszkańców Polski. Tendencja ta jednak ma swoje obiektywne uzasadnienie w aktualnej sytuacji politycznej w Polsce, a zwłaszcza w napięciach społecznych wywołanych ogłoszeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. Innymi przyczynami nasilenia się tendencji neurotycznych są również trudności ekonomiczne, z jakimi borykają się rodziny polskie oraz sytuacja kryzysu ekologicznego obejmującego już aktualnie 12,3 mln mieszkańców Polski (Biela, 1984). Należy jednak z naciskiem podkreślić, że tendencja neurotyczna nie oznacza jeszcze

stanu nerwicy. Społeczeństwo polskie wykazuje, pomimo tak wielu frustracyjnych i stresogennych zdarzeń, wiele odporności psychicznej. Można żywić nadzieję, że zauważone tendencje neurotyczne zostaną w naszym społeczeństwie przezwyciężone, dzięki cechom zachowania w sytuacjach trudnych, na które wskazywało wielu psychologów: solidarność społeczna, zdolność do zwiększenia wysiłku, romantyczna fantazja i idealizm. Religijność okazała się z kolei cechą, na którą wskazało zgodnie 50% indagowanych psychologów. Istnieje również podstawa do optymizmu, że cecha ta, pełniąc integracyjne funkcje w strukturze osobowości, przyczyni się do zmobilizowania społeczeństwa polskiego w celu przezwyciężenia istniejących aktualnie sytuacji kryzysowych w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- B i e l a A.: Synteza raportu: Psychospołeczne i zdrowotne konsekwencje degradacji środowiska przyrodniczego w niektórych regionach Polski. Sekcja Psychologii KUL. Lublin 1984 (maszynopis).
- B i e l a A., C h l e w i ń s k i Z., M i c h a ł e k A.: Osobowość górników i rolników w aspekcie neurotyzmu i ekstrawersji. "Zdrowie Psychiczne" 1:1981.
- C h o y n o w s k i M.: Opracowanie polskiej wersji "Inwentarza Osobowości" H. J. Eysencka (Maudsley Personality Inventory). Wyniki krajowe, porównania międzynarodowe. "Biuletyn Psychometryczny" 2:1968.
- E y s e n c k H. J.: Dimensions of personality. London 1947, Routledge.
- N u t t i n J.: Struktura osobowości. Warszawa 1968.
- P r ę ż y n a W.: Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka. Lublin 1981.
- S a n o c k i W.: Kwestionariusz osobowości w psychologii. Warszawa 1976.

THE PERSONALITY OF THE POLES – AN ATTEMPT AT A CHARACTERIZATION

S u m m a r y

Assuming the relative theory of personality the author intends to characterize the environmental components of Poles' personality. The essential role in the forming of the Polish personality have such environmental elements as: the Vistula river, landscapes of mountains (especially the Tatra mountains and the Baltic Sea-Coast). As far as the Polish towns are concerned the most important which play a role in the creation of personality are: Warsaw, Cracow and Częstochowa.

The tests generally used by Polish psychologists are directed towards the study of the features allowing a clinical diagnosis. Yet, those tests are not suitable tools to measure the features of personality in the population of mentally healthy persons. Moreover, those tools are inadequate for Polish conditions since they are insufficiently justified adaptations (according to psychometry) of the foreign tests (mostly American). In this situation, there is a lack of adequate psychometric bases to estimate the features of Poles' personality. An attempt at the characteristics of those features can only be based on the estimation made by psychologists. Initial results of such like estimation point to the fact that such features are treated as the crucial (among others): religiousness, loyalty, hospitality, courage, trend towards freedom. In difficult situations the crucial features of Poles' behaviour are: social integration (solidarity), psychical mobilization, romantic fantasy and idealism, heroism, straightforwardness and looking for a solution in a creative way.